

ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMÂNTULUI TÎRGU-MUREȘ AL ASTREI (PÂNĂ LA 1918)

GRIGORE PLOEȘTEANU

În contextul schimbărilor politico-constituționale care au avut loc în Imperiul habsburgic în anii 1860-1861 și al inaugurării „regimului liberal“, autoritățile de la Viena au aprobat cererea fruntașilor români transilvăneni de înființare a unei reuniuni culturale românești, vechi deziderat al elitei naționale din Transilvania, formulat încă de reprezentanții Școlii Ardelene și reafirmat cu insistență de cei ai generației pașoptiste. Astfel, la 9-11/21-23 martie 1861 s-a putut întruni, în edificiul seminarial din Sibiu, „conferința“ care a aprobat statutele și numele societății, a cărei reședință a fost stabilită în același oraș. După aprobarea statutelor, la 23-26 octombrie/4-7 noiembrie 1861, tot la Sibiu, într-o atmosferă entuziastă, au avut loc lucrările adunării constituante a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, cunoscută sub numele de ASTRA. Acestea au fost deschise printr-o înflăcărată cuvântare rostită de episcopul ortodox Andrei Șaguna, care va fi ales și primul ei președinte. Potrivit statutelor sale, scopul principal al Asociațiunii era: „înaintarea literaturii române și cultura poporului român în deosebitele ramuri prin studii, elaborarea și editarea de opere, prin premii și stipendii pentru diferitele specialități de știință și arte și alte asemenea.“¹

Înființarea ASTREI a reprezentat un eveniment istoric, aceasta devenind centrul vieții culturale a românilor transilvăneni, instituție cultural-științifică națională cu o contribuție deosebită la ridicarea nivelului cultural și progresul lor pe multiple tărâmurii, dar și la întărirea solidarității naționale. Ea va fi un „reazim al naționalității“ (T. Cipariu) și o „instituție panromânească“ (N. Iorga) cu merite însemnate în înfăptuirea aspirației de unitate național-statală în 1918.

De la începutul existenței sale, Asociațiunea a trezit un larg interes și a beneficiat de un important sprijin din partea românilor din Valea Superioară a Mureșului, îndeosebi a celor din Reghin. De altfel, unii dintre aceștia s-au aflat chiar între semnatarii *Rugăminții mai multor bărbați frunțași ai națiunii noastre către Înalta Locotiință c.r. transilvană pentru aprobarea ținerii adunării consultătoare în*

---

¹ *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862, p. 93; vezi pentru detalii Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, Editura Științifică, București, 1968 și Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

privința înființării unei asociațiuni, din 10 mai 1860: Ioan P. Maior, Șerban Farkaș (Lupu), N. Marinovici, G. Marinovici, M. Crișan ș.a.²

Activitatea desfășurată sub egida ASTREI la Tîrgu-Mureș și în împrejurimi, deși începută sub auspicii favorabile, a fost în general mai anevoioasă și inegală, după înființarea despărțământului Asociațiunii o perioadă de timp fiind aproape inexistentă, pentru ca din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea ea să înceapă să cunoască realmente un avânt, care va fi întrerupt în împrejurările izbucnirii primului război mondial.

Pentru înțelegerea dificultăților cu care s-a confruntat Asociațiunea în aceste părți, este necesară luarea în considerare a unui complex de factori. În orașul Tîrgu-Mureș elementul românesc era minoritar, iar posibilitățile materiale ale românilor, cu unele excepții, erau modeste. Elita lor locală era formată din preoții celor două confesiuni românești, câțiva comercianți, meseriași și proprietari, la care se adăugau funcționari de la Tabla regească, aflați aici pentru o perioadă nu prea îndelungată. Unii dintre aceștia însă, datorită suspiciunii manifestărilor cultural-naționale de către autorități, s-au ferit să se angajeze în activitățile ASTREI. În general manifestarea identității lingvistico-spirituale a românilor într-un mediu preponderent maghiar era mai dificilă, presupunând asumarea acesteia printr-o conștiință fermă. Situația a evoluat în sens pozitiv, de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în condițiile afirmării și progresului românilor transilvăneni, inclusiv al celor din părțile mureșene, depunându-se eforturi sporite pentru satisfacerea necesităților de ridicare a nivelului de cultură, instrucție și educație, ca și a întăririi solidarității naționale.

Înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român a survenit într-o perioadă în care fruntașii români din Tîrgu-Mureș se arătasera dornici să sprijine instituțiile care promovau progresul cultural al națiunii, remarcându-se prin susținerea școlii, a presei etc., ca, de altfel, și a mișcării politico-revendicative. Crearea Asociațiunii a stârnit un real interes, fapt relevat de corespondența unor personalități locale cu conducerea acesteia. Încă la 20 octombrie 1861 G. Ciato și D. Fogarași se adresează ASTREI printr-o scrisoare.³ Cel dintâi, asumându-și responsabilitatea înscrierii de membrii, informa la 18 martie 1862 comitetul Asociațiunii „cum că dânsul ca colectore și-au ținut de strânsa datorie a se jertfi și a lucra ca să capete cât mai mulți membri, ce au și căpătat, banii însă nu i-au putut primi, până în luna lui Mai”.⁴ Acțiunea a fost preluată, cu mai mult succes, de către comerciantul Iosif Füleș, cunoscut pentru zelul său față de cultura românească, cel despre care un contemporan, Iosif Gerendi, îi scria lui Al. Papiu Ilarian la Viena, că „face orișice numai ca să lățească literatura română”.⁵ La 3 iulie 1862 el trimitea pe seama Asociațiunii 131,80 fl. v.a. „parte ca taxe de la membrii înscriși, parte ca

² Biblioteca „ASTRA” Sibiu, *Manuscrise*, VI, 1/1.

³ *Idem*, VIII, 2/16.

⁴ *ASTRA, Protocolul agendelor Asociațiunii transilvane 1861-1867*, nr. 59, 31 martie 1862.

⁵ Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian II*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 180

daruri“.⁶ Ca urmare, la 16 iulie 1862 i se expediau acestuia, de la Sibiu, 14 diplome, spre a le împărți membrilor locali ai ASTREI.⁷ În același an, la 5/17 octombrie, comerciantul târgumureșean Dimitrie Fogarași a trimis 200 de florini, în obligațiuni urbariale, pentru fondul Asociațiunii. În consecință, la 4 noiembrie comitetul ASTREI îi votează „mulțumită publică” și îl declară membru fondator⁸, iar la 13 noiembrie 1862 conducerea ASTREI îi exprima și în scris mulțumiri pentru “nobilul zel” dovedit „în favoarea Asociațiunii”.⁹

Adeziunea târgumureșenilor la obiectivele ASTREI și sprijinul pe care au înțeles să i-l acorde este relevant semnificativ de participarea lor la prima expoziție economico-națională românească organizată de Asociațiune la Brașov, în 28 iulie 1862, manifestare deschisă sub lozinca „înaintarea și deșteptarea românilor [...] progresul și gustul pentru tot ce este frumos și folositor”¹⁰. Astfel, din *Catalogul expozițiunii românești*, aflăm despre următorii expozanți din Tîrgu-Mureș: Mihail Sibiianu, Ioan Moldovan, Ioan Ciat, pielari, cu 9 piei de tăbăcari (dăruite), Elena Filip, cu un portofoliu de masă (dăruit), Maria Pop, cu o corfă de perete (dăruită), Letiția Man, cu o perină de orologiu (dăruită), Catarina Filip, cu un chip cusut (dăruit), Ioan Aldea, „măsar” (tâmplar), cu două servane de nuc și două rame de icoane, domnișoara Suzana Aldea, cu o corfă de perete cu flori (în valoare de 10 fl., dăruită), Ana Bardoși n. Fogarași, proprietăriță, cu o perină de cusut (dăruită), Parteniu Trombițaș, protopop ortodox, cu „un cărbune pietrificat” (dăruit)¹¹. Având în vedere produse ca cele ale tâmplarului I. Aldea, redacția *Gazetei Transilvaniei* remarca faptul că: „De la M. Oșorheiu și din S. Reghin au venit multe lucruri care au rivalizat cu cele mai frumoase din Brașov și de ai[u]rea”¹², elogiind așadar profesionalismul meseriașilor români și calitatea produselor acestora.

La expoziție au participat și alți mureșeni, din localități din apropierea Tîrgu-Mureșului. Astfel, din Sîntana de Mureș, Carolina Alesandrescu n. Cherecheșiu, cu o icoană frumoasă, cusută cu mărgelile (dăruită); din Morești, Iosif Vlăduțiu, cu un ștergar și o butelie de vin din „dealurile de jos” din anul 1861, „prea bun”, (dăruite) ș.a.¹³

Odată cu întrunirea anuală a adunărilor generale ale Asociațiunii, târgumureșenii vor fi reprezentați la aceste adevărate forumuri cultural-naționale. De exemplu, Iosif Füleș participă la adunarea desfășurată la Blaj, în 7-8 septembrie

⁶ ASTRA, *Protocolul agendelor Asociațiunii transilvane 1861-1867*, nr. 59, 31 martie 1862, nr. 145, 10 iulie 1862.

⁷ *Ibidem*, nr. 159, 16 iulie 1862.

⁸ *Ibidem*, nr. 274, 9 noiembrie 1862 și nr. 281, 13 noiembrie 1862.

⁹ *Ibidem*, nr. 281, 13 noiembrie 1862; vezi biografia lui D. Fogarași la Ioan Chiorean, Ladislau Kocziány, Valeriu Nițu, Grigore Ploșteanu, *Profiluri mureșene*, vol. II, Tîrgu Mureș, 1973, p. 115-121.

¹⁰ Vasile Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 119.

¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, XXV, nr. 70, 5 septembrie 1862, p. 280.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

1863, inimosul comerciant fiind ales în comisia pentru alcătuirea bugetului pe anul 1863/1864.¹⁴

În primii ani de după înființarea ASTREI, Iosif Fülepe, colectorul acesteia la Tîrgu-Mureș, a continuat să trimită diferite sume de bani la fondul Asociațiunii, reprezentând taxele membrilor tîrgumureșeni: 47 fl. v.a. la 7 iulie 1863, 50 florini în iulie 1864, inclusiv de la Biserica greco-catolică din Tîrgu-Mureș, și alți 10 fl. în august 1864, unii membri trimițându-și taxele direct la casa Asociațiunii¹⁵. De altfel, numărul acestora a crescut de la 14¹⁶ la 17 în 1866 (cel mai mare de până atunci). Numele lor îl aflăm din *Conspectu despre P.T. Domnii membrii fondatori, ordinari și onorari ai Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, publicat la Sibiu, în 1866: membru fondator, Dimitrie Fogarași, „neguțător“ (comerciant); membri ordinari, cavalerul Ioan Alduleanu, vicepreședintele Tablei regești, Constantin Bardoși, neguțător, Ioan Bardoși proprietar, Comuna bisericească (gr-cat) Mureș-Oșorhei, Radu Fogarași, neguțător, Iosif Fülepe, neguțător, Nicolae Găietan, asesor la Tabla regească, Matei Pop Grideanu, asesor la Tabla regească, Daniel Moldovan, neguțător, George Moldovan, neguțător, Iosif Nyulasi, protopop (gr-cat), Gregoriu Pop, fiscal, George Roman, asesor la Tabla regească, Antoniu Stoica, asesor la Tabla regească, George Tăbăcariu, cancelist, Nicolae Vlad, asesor, și, împreună cu aceștia, Petru Alesandrescu, proprietar, Eremia Ladoșanu, proprietar, în Sîngeorgiu de Mureș. Rezultă că aproape toate persoanele reprezentative ale românilor tîrgumureșeni erau membri ai Asociațiunii. Din aceeași sursă aflăm că Iosif Fülepe a mai trimis oferte și colecte de la Ioan Aldea, măsar (5 fl.), Daniel Aldea, neguțător (5 fl.), Beniamin Filip, neguțător (5 fl.), din comuna Ivănești (7 fl.), din Lăureni (2,80 fl.), din opidul Sîngeorgiu de Mureș (20 fl.) și din Tîrgu-Mureș (încă 5 fl.).

În anul 1868 comitetul ASTREI a mai numit ca și colector pentru Tîrgu-Mureș pe Nicolae Găietan, asesor la Tabla regească.¹⁷ Explicația numirii sale era oare legată de funcția pe care o deținea, considerându-se că prin prestigiul său social, judecătorul putea contribui cu mai mult succes la realizarea obiectivelor Asociațiunii și, deocamdată, în primul rând la atragerea de noi membri, sau unii din „intelighenții“ ajunși în funcții nu acceptau să comunice cu conducerea acesteia printr-un comerciant, cum era Iosif Fülepe? Oricum, N. Găietan a fost în același an pensionat și a părăsit orașul, ca și colector la Tîrgu-Mureș activând pe mai departe Iosif Fülepe.

Un moment important în istoria ASTREI și în general a culturii românești îl reprezintă publicarea revistei *Transilvania*, care apare în 1 ianuarie 1868 la Brașov,

¹⁴ *Protocolul Adunării generale a Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român ținută în 7 și 8 Septembrie s.n. 1863 în opidul Blaj*, Sibiu, 1863, p. 13.

¹⁵ *Telegraful român*, XI, nr. 53, 30 iunie 1863; *Idem*, XII, nr. 58 din 26 iulie/7 august 1864 și nr. 62 din 9/21 august 1864, p. 253.

¹⁶ *Protocolul Adunării generale a Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român ținută în 7 și 8 Septembrie s.n. 1863 în opidul Blaj*, p. 74.

¹⁷ *Telegraful român*, XVI, nr. 30, 14/26 aprilie 1868, p. 120.

ca organ al Asociațiunii (din 1881 la Sibiu), sub redacția marelui publicist și cărturar George Barițiu, secretar al ASTREI, care i-a imprimat caracterul de revistă de cultură enciclopedică, acordând o atenție deosebită istoriei naționale. În paginile *Transilvaniei* au apărut și documentele oficiale ale Asociațiunii, constituind astfel o cronică fidelă a activității acesteia.¹⁸

Revista *Transilvania* a fost trimisă și a fost solicitată, de la apariție, și la Tîrgu-Mureș. Astfel, în 1868, Iosif Fülep expedia 17 fl. v.a. de la 8 persoane care căpătaseră revista pe credit; în 1869 erau trimise taxele de prenumerare ale lui Rudolf Fogarași și Petru Pipoș, asesor la Tabla regească, Iosif Vlăduțiu, proprietar în Morești, în 1870 I. Fülep expedia 4 florini prenumerație la revistă pentru sine și pentru asesorul Antoniu Stoica, iar în 1871, 7 florini pentru alți trei membri.¹⁹

Dezvoltarea unei activități mai intense și mai eficiente, care să contribuie la ridicarea nivelului cultural și material al românilor transilvăneni, impunea noi forme de organizare a acesteia în cadrul Asociațiunii. Așa s-a ajuns, în anul 1869, la hotărârea de creare a despărțămintelor, menite „a servi de mijloace, prin care să se poată ajunge mai ușor scopul Asociațiunii, intrând în mai aproape atingere cu poporul și răspândirea la acela a învățaturii în toate direcțiile“. Teritoriul de extensiune al ASTREI a fost arondat în 22 de despărțăminte, primele fiind organizate în anul 1870. Fiecare despărțământ avea în frunte un subcomitet, iar membrii dintr-o comună constituiau o agentură.²⁰

La Reghin s-a constituit un despărțământ în 1874, iar deja în anul următor s-au desfășurat aici lucrările unei adunări generale a Asociațiunii. Înființarea unui despărțământ în Tîrgu-Mureș a întâmpinat însă dificultăți. E adevărat, colectorul trimisese în continuare la Sibiu taxe de membri²¹, românii tîrgumureșeni au sprijinit inițiative ca aceea de creare a unei academii române de drept, oferindu-și obolul, după cum se consemnează în revista *Transilvania*²². Dar, între timp, numărul membrilor locali ai ASTREI scăzuse. După alte insistențe, în mai 1872 comitetul Asociațiunii îl „provoacă“ pe colectorul I. Fülep „ca să facă dispozițiunile de lipsă pentru constituirea despărțământului cercual al Asociațiunii“. La 29 mai, același an, comerciantul răspundea conducerii ASTREI, arătând că la Tîrgu-Mureș nu se poate înființa un despărțământ cercual „din lipsa de membri Asoc. și inteligenți în număr de ajuns. Oficialii nu voiesc a lua parte”.²³ Comitetul ASTREI și-a reluat demersurile și în ședința din 4 iunie 1872 a decis „Să se roage dn. avocat Matei Pop Grideanul, ca în coînțelegere cu membrii Asoc. și alți bărbați inteligenți din acele părți, să ia fără de amânare dispozițiunile de lipsă pentru înființarea și constituirea

¹⁸ Vezi *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Editura Academiei R.S.R., București, 1979, p. 858.

¹⁹ *ASTRA, Protocolul agendelor Asociațiunii transilvane pre an. 1868-1876*, nr. 160, 11 iunie 1868 ș.a..

²⁰ Vasile Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 75.

²¹ *Transilvania*, II, nr. 17, 1 septembrie 1869, p. 704.

²² *Idem*, IV, nr. 15, 1 august 1871, p. 183 și nr. 17, 1 septembrie 1871, p. 207.

²³ *ASTRA, Protocolul agendelor Asociațiunii transilvane pre an 1868-1876*, nr. 138, 29 mai 1872.

despărțământului cerc. al asoc. în Mureș-Oșorhei, conform îndrumărilor cuprinse în convocarea Comitetului din 7 Dec. 1869 nr. 295, și totodată la timpul său să raporteze încoace despre rezultatul dispozițiilor făcute”.²⁴

Aceste eforturi s-au finalizat, în cele din urmă, la 6 iulie 1876. Conform procesului verbal de constituire a despărțământului cercual XIX al Mureș-Oșorheiului (Scaunul Mureșului), în subcomitet au fost aleși ca membri: Dimitrie Fogarași sen., director, Matei Pop Grideanu, Basiliu Hosu, Simion Căluțiu, Eremia Ladoșanu, Rudolf Fogarași și Parteniu Trombitaș membri, alegerea fiind aprobată de ASTRA, care trimite directorului sigiliul despărțământului și 50 de chitanțe.²⁵

Subcomitetul întrunea personalități cu dragoste pentru cultura românească și animați de dorința diseminării ei în cercuri cât mai largi. Se părea deci, că despărțământul va desfășura o activitate pe măsura așteptărilor și necesităților. D. l’ogarași rezolvă „afaceri curente”, sunt recuperate o parte din taxele de membri restante, se înscriu noi membri, între care Dem. Alesandrescu (Cormoșiu), continuă prenumerările la revista *Transilvania*, Ana Fogarași, soția lui Ioan Bardoși, testează pentru Asociațiune ș.a.²⁶ Astfel că, în raportul general al Comitetului privind activitatea Asociațiunii Transilvane pe 1876/7 se constata că subcomitetul despărțământului Mureș-Oșorhei se află printre acelea care „au dezvoltat activitate pe terenul înmulțirii averii materiale a Asociațiunii”.²⁷

Remarcăm, îndeosebi, participarea unor târgumureșeni la expoziția română de la Sibiu din 15/27 august 1881, la care din Tîrgu-Mureș au fost prezenți Ana Cerghedi, cu o „corfiță” (lucru de mână), Maria P. Grideanu, cu o perină de canapea și studentul Emeric P. Grideanu, cu un desen de creion (o rugăciune de dimineață)²⁸, ca și Elena P. Barcianu, cu o „pungă”. În același timp, din *Conspectul premiilor* la expozițiunea română, în Sibiu 1881, aflăm că printre aceștia s-au aflat, alături de expozanți din Reghin, Idicel, Sighișoara etc., și târgumureșencele Elena P. Barcianu, Ana Cerghedi și Maria P. Grideanu, care au obținut premiul cl. III-a Diplomă de recunoștință.²⁹

Pe de altă parte, începea să se resimtă deja și sprijinul ASTREI pentru formarea (consolidarea) unei clase de mijloc românești și a unei elite intelectuale. Astfel, s-au acordat stipendii sodalului (calfă) Ioan Pinti (1871/2 – 100 coroane) și învățăceilor (ucenici) George Trifu, Petru Daca și Ioan Hurubean (învățăcel de pantofărie, câte 25 fl. în anul 1878/9, cu toții târgumureșeni. De stipendiu a beneficiat și Emil Viciu din Ungheni, elev la Gimnaziul (romano-catolic) din Tîrgu-Mureș (în anii 1874/5-1881/2 – 120 de coroane din fondul Marinovici).³⁰

²⁴ *Transilvania*, V, nr. 12, 15 iunie 1872, p. 142.

²⁵ *ASTRA, Protocolul agendelor Asociațiunii transilvane pre an. 1868-1876*, nr. 274, 9 august 1876.

²⁶ *Transilvania*, X, nr. 13, 1 iulie 1877, p. 151, nr. 15, 1 august 1877, p. 179 și *Idem*, XI, nr. 1, 1 ianuarie 1878, p. 10 și nr. 6, 15 martie 1878, p. 72.

²⁷ *Idem*, X, nr. 19, 1 octombrie 1877, p. 220.

²⁸ *Catalogul espozițiunii române din Sibiu, de la 15/27 august 1881*, p. 20.

²⁹ *Observatoriul*, IV, nr. 89, 4/16 noiembrie 1881, p. 360.

³⁰ *Transilvania*, nr. 4, jubiliar, iulie-august 1911, p. 366, 375 și 379.

A urmat însă, după moartea directorului Dimitrie Fogarași (1879), o perioadă în care despărțământul Tîrgu-Mureș n-a mai desfășurat aproape nici un fel de activitate, existând dificultăți chiar și cu reconstituirea subcomitetului, juriștii aflați în funcții ferindu-se să preia conducerea acestuia. Este relevantă în această privință o corespondență a lui R. Fogarași, aflată în fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, care are ca motto „Pouvez-vous être libres avec des moeurs d'escalves? (Michelet)”. Astristul tîrgumureșean se referea în manuscrisul său la refuzul, nejustificat, al „Ilustrităților” de la Tabla regească de a accepta conducerea despărțământului, atenționând că, fiind vorba de un obiectiv cultural, ei nu și-ar pierde pozițiile lor oficiale, preluând funcția de director.³¹

În urma mai multor adrese ale Comitetului și presidiale, direcțiunea despărțământului Mureș-Oșorhei înainta la 11 ianuarie 1885 un raport „prin care arată pedecile cari s-au pus în calea unei activități mai spornice a subcomitetului”, arătând că s-au luat măsurile pentru convocarea unei adunări extraordinare a despărțământului și informând, totodată, că V. Hosu a depus o acțiune de 100 fl., dorind să devină membru fondator al Asociațiunii. Această sumă nu-i conferea însă decât dreptul de a deveni membru pe viață.³²

În același an, la 10 februarie, despărțământul XIX trimitea un alt raport, protocolul adunării generale ținută la 1 februarie 1885 în Tîrgu-Mureș și protocolul ședinței Comitetului întrunită în aceeași zi, din care rezulta că subcomitetul s-a reconstituit, director fiind ales Matei Pop Grideanu, iar membri Servian Popovici, Andrei Frâncu, Iosif Pop, Vasile Hosu, Radu Fogarași și Ioan Vodă, R. Fogarași a fost numit casier, V. Hosu controlor și „membrul nou” Ioan Vodă, secretar al despărțământului, acesta însă se va retrage³³. Dar deocamdată nu se vor înregistra pași hotărâtori în direcția unei activități cu continuitate, variată și cu rezultate în rândurile românilor din teritoriul arondat.

Adunarea generală a ASTREI, desfășurată la Reghin, a aprobat, la 28 august 1890, o nouă arondare a despărțământelor Asociațiunii. Despărțământul Mureș-Oșorhei (comitatul Mureș-Turda) devenea cel de-al XXII-lea și cuprindea comunele cercurilor I- Mureșul de jos, II- Mureșul de sus și V al Nirajului.³⁴ În acea perioadă însă, în cadrul său nu se mai desfășura aproape nici un fel de activitate. Răspunzând la adresele Comitetului ASTREI, directorul despărțământului, Matei Pop Grideanu, jude de Tablă regească pensionat și avocat, în scrisoarea sa din 22 aprilie 1891, arăta că acesta „nu s-a putut reconstrui în trecut și nu se va putea reconstrui nici în viitor din lipsa de membri atât în centru, cât și în comunele aparținătoare; în adunarea generală de la 1885 s-a fost instituit cu mare neceaz un subcomitet din 5 membri, parte mare angajați (funcționari - n.n. G.P.), fiindcă însă unii au fost transferați, iar alții au repășit (s-au retras - n.n. G.P.), curând după adunare au rămas toate afacerile în sarcina directorului”, care s-a limitat să trimită la caseria Asociațiunii taxele

³¹ Biblioteca Academiei Române, *Manuscrise românești* 974, f. 64 v.

³² *Transilvania*, XVI, nr. 9-10, 1-15 mai 1885, p. 79.

³³ *Idem*, nr. 15-16, 1-15 august, p. 126.

³⁴ *Idem*, XXI, nr. 9, 15 septembrie 1890, p. 330.

puținilor membri ai despărțământului. În această situație, avocatul țîrgumureșan își anunța retragerea de la direcțiunea lui și din subcomitet.³⁵

Comitetul ASTREI a stăruit, totuși, pentru reorganizarea despărțământului și a încredințat conducerea „afacerilor“ sale lui Vasile Hosu, protopop greco-catolic, cunoscut, împreună cu familia sa, pentru interesul manifestat față de școala și cultura românească. La 1 august 1891, în comuna Bandul de Cîmpie s-a desfășurat adunarea de reconstituire a despărțământului. S-au înscris noi membri, încasându-se 42 florini și încă 14 fl.,63 cr. de la membrii ajutători. În subcomitet au fost aleși Vasile Hosu, director, Nicolae Maneguțiu, protopop ortodox (casier), Maximilian Codarcea, administrator protopopesec, Petru Pipoș, jude de Tablă (controlor), Ioan Manu, proprietar, Ioan Pantea, preot (actuar), Filip Pop, preot. M. Codarcea și P. Pipoș au fost aclamați ca delegați la adunarea generală de la Hațeg.³⁶

Desfășurându-se în fiecare an într-o altă localitate din cercul de activitate al despărțământului, adunările sale generale vor avea programe mai cuprinzătoare, nu numai strict administrative, vor lua hotărâri menite să stimuleze interesul pentru cultivarea unor ramuri ale agriculturii, care puteau contribui la îmbunătățirea stării materiale a românilor, să-i ajute pe elevii nevoiași, să contribuie la educația națională, ș.a. Astfel, în adunarea de la Nazna, din 7 iulie 1892, s-a decis crearea a două premii de câte 10 fl. „pentru acei doi învățători confesionali din despărțământ, cari vor face mai mare progres în pomologie (pomicultură - n.n. G.P.) și în stupărit (apicultură - n.n. G.P.)”. Cu același prilej, elevul Ioan Pantea, din clasa a II-a a Gimnaziului din Țîrgu-Mureș, a declamat dialogul dintre tată și fiu din *Coarda inimii* de Iacob Mureșianu.³⁷

În adunarea de la Săbad (Voiniceni) din 1 august 1893 s-au exprimat mulțumiri celor doi protopopi din Țîrgu-Mureș, Vasile Hosu și Nicolae Maneguțiu „pentru viul interes dovedit pentru întărirea despărțământului“, trimițând în numele acestuia o cunună pe mormântul fostului președinte George Barițiu, ca și pentru „pașii întreprinși“ pentru o prezență numeroasă la adunările generale. Elevul gimnazial G. Șeuleanu a declamat poezia *Sila* de Cezar Bolliac, una din cunoscutele creații ale poetului în care își manifesta înduioșarea față de cei obijduiți, iar eleva Maria Nașcu poezia *Cătră preotul român* de E. B. Pop. Învățătorului Ioan Ocoș din Mădăraș i s-a votat un premiu de 5 fl.v.a. pentru cel mai mare progres realizat „în instrucțiunea școlărilor din pomărit și stupărit“, iar învățătorul George Corneș a citit o disertație despre pomărit. S-au încasat 50 fl. taxe de la membri; alți 12 fl. de la membrii noi și 57 fl. 30 cr. de la 118 membri ajutători³⁸. În același an, s-a hotărât alocarea a 20 de florini pentru procurarea de cărți școlare pentru elevii săraci („miseri“) din despărțământ. Totodată, s-au trimis la Sibiu 11 fl. 80 cr., colectați de Vasile Hosu pentru Fondul George Barițiu.³⁹

³⁵ *Idem*, XXII, 1891, p. 186-187.

³⁶ *Idem*, XXII, nr. 10, 15 octombrie 1891, p. 305-306.

³⁷ *Idem*, XXIII, nr. 12, 15 decembrie 1892, p. 410.

³⁸ *Idem*, XXIV, nr. 10, 15 octombrie 1893, p. 316-317.

³⁹ *Ibidem*.

Străduințele astriștilor târgumureșeni și rezultatele dobândite de despărțământ au fost recunoscute la nivel central, în *Raportul general* prezentat adunării generale a ASTREI de la Lugoj, în 27 august 1895, fiind menționat între cele a căror activitate „pe teren cultural și economic în sânul poporului nostru produce rezultate îmbucurătoare și face onoare instituției noastre culturale”⁴⁰.

Tot în 1895, Ministerul de Interne de la Budapesta a interzis activitatea mai multor despărțăminte, între care și cele din Reghin și Târgu-Mureș, considerată ilegală, întrucât nu aveau statute separate aprobate de guvern și le-a avertizat că dacă nu le vor trimite vor fi dizolvate. De altfel, același Minister a pretins modificarea statutelor ASTREI. În acest context, la adunarea extraordinară de la Sibiu, N. Maneguțiu s-a numărat între cei care s-au pronunțat împotriva schimbării denumirii Asociațiunii.⁴¹ Despărțământul Târgu-Mureș a continuat să-și desfășoare activitatea și în adunarea generală de la Fecheteul Mădărașului, din 1 august 1897, se menționează luarea de măsuri pentru înființarea agenturilor comunale și crearea unui premiu de 10 florini pentru cea mai bună disertație. Tot atunci, protopopul Vasile Hosu a fost reales la conducerea despărțământului. Premiul menționat a și fost acordat învățătorului Teodor Bogdan, care în adunarea generală din 31 iulie 1898 citește disertația intitulată *Pomăritul și foloasele lui*.⁴² Din nefericire, inimosul protopop Vasile Hosu s-a îmbolnăvit și în anul 1899 a decedat, în locul său fiind ales interimar vicepreședintele I. Pantea, iar ulterior, în adunarea cercuală desfășurată la Nazna, în 20 iulie 1899, protopopul ortodox Nicolae Maneguțiu. Cu același prilej, se înscria ca membru al Asociațiunii, Ștefan Rusu, preot ortodox în localitatea menționată, care va deveni notarul despărțământului. Fostul elev, Ioan Pantea, atunci student la Juridice, a citit disertația *Literatura și cultura poporului român*.⁴³

La alegerea lui Nicolae Maneguțiu, protopopul ortodox al Târgu-Mureșului, în fruntea despărțământului XXIV, se exprima credința că activitatea acestuia va progresa. Era, desigur, manifestarea încrederii într-un cărturar, cunoscut pentru interesul manifestat față de ASTRA⁴⁴ și ca autorul lucrării *Reunirea românilor din Transilvania și Ungaria. Studiu național-istoric-religios* (Sibiu, 1893). El era, în același timp, secondat de personalități dornice să revigoreze activitatea despărțământului, să-și aducă contribuția la ridicarea nivelului de cultură și la progresul material al românilor mureșeni: vicepreședintele Ioan Pantea, paroh în Râciul de Câmpie, notarul (secretarul) Ștefan Rusu, paroh în Nazna, casierul Filip Pop, paroh în Bandul de Câmpie, controlorul Nicolae Vulcu, proprietar în Pogăceaua, alături de aceștia făcând parte din comitetul cercual Vasile Saltelechi, paroh în Bardoș, Ioan Bârsan, paroh în Sîncrai și P. Suciuc, paroh în Săbad.

⁴⁰ *Transilvania*, XXVII, nr. VII-VIII, august-septembrie 1896, p. LIX.

⁴¹ E. Glodariu, *Modificarea statutelor „ASTREI”*, în *AMN*, IX, 1972, p. 277 și 282.

⁴² *Transilvania*, XXIX, nr. VII-VIII, septembrie-octombrie 1898, p. 172.

⁴³ *Idem*, XXX, 1899, p. 42 și 97.

⁴⁴ *Idem*, XXIII, nr. 10, 15 octombrie 1892, p. 345.

Despărțământul avea pe atunci 18 membri (unul fondator, unul pe viață și 16 ordinari).⁴⁵

Primele măsuri luate, veneau să confirme așteptările. Astfel, în ședința din 18 ianuarie 1900 a comitetului cercual, s-a hotărât înființarea a trei agenturi: în Săbad, sub îngrijirea lui Petru Suci, în Nazna, sub responsabilitatea lui Ștefan Rusu și în Rîciu, sub conducerea lui Ioan Pantea, fiecare agentură urmând să desfășoare activități culturale în mai multe comune.

În contextul importanței crescânde acordată de ASTRA răspândirii cărții în rândul populației românești, mai ales a țărănimii, s-a decis și crearea a trei biblioteci populare în localitățile unde s-au creat agenturile.⁴⁶ Pentru a asigura o bază bibliotecilor, N. Manegațiu a donat 11 cărți, iar Comitetul central 8 (în câte trei exemplare, respectiv unul), care răspundeau necesităților și preocupărilor de informare și instructiv-educative ale unor diferite categorii sociale: *Istoria agriculturii* de I. Löser, *Agrologie* (t. I) de dr. G. Maior, *Higiena copilului* de S. Stoica, *Povești din popor* de I. Pop Reteganul, *Compendiu de pedagogie* de dr. Il. Pușcariu, *Regulamentul de serviciu* de D. Bardoși, dar și *Istoria literaturii române* de Aron Densușianu și *Foișoara „Telegrafului Român”* (1876-7). Din fondurile despărțământului s-au procurat alte două lucrări, de îndrumare economică, *Buna chiverniseală* de T.V. Păcățian (7 exemplare), și cu caracter educativ, *Scrisori către eleve* de poeta Maria Ciobanu (10 ex.), din care câte trei exemplare pentru bibliotecile populare, iar celelalte pentru a fi distribuite în rândul poporului cu ocazia adunării generale. Biblioteca ambulantă a despărțământului dispunea astfel de 21 de lucrări (40 volume).⁴⁷

Ulterior, cu prilejul adunării cercuale desfășurată în comuna Sîntana de Mureș, la 5 august 1900, s-au împărțit 11 broșuri cu conținut „poporal”⁴⁸, iar comitetul a fost autorizat să cumpere și să distribuie cărțile potrivite, în funcție de mijloacele de care dispunea, fiind „de mare folos și totodată un bun mijloc de atracțiune pentru popor”.

Alături de acțiunea de culturalizare prin intermediul cărții, despărțământul a acordat, constant, importanță prelegerilor, conferințelor de popularizare, cu o tematică variată. Interesul arătat școlii, factor esențial în pregătirea tinerelor generații, s-a reflectat în disertația *Problema școlii populare în prezent și în viitor*, susținută de Gregoriu Manuilă, absolvent de Teologie, iar stăruitoarea atenție față de problemele privind viața materială a românilor, în expunerea *Tractat economic*, prezentată de parohul V. Saltelechi. În același cadru, învățătorul P. Comes din Sîntana de Mureș a fost premiat cu 5 coroane pentru progresul în pomologie.⁴⁹ Se manifestă însă acum și preocuparea față de fenomenul înstrăinării, reflectat și de renunțarea la portul specific, stabilindu-se un premiu de 10 coroane pentru „cea mai

⁴⁵ *Transilvania*, Partea oficială, XXXI, 1900, p. 8.

⁴⁶ *Idem*, XXXII, nr. 1, ianuarie-februarie 1901, p. 43

⁴⁷ *Ibidem*, p. 43-44.

⁴⁸ *Transilvania*, P.of., 1900, p. 181.

⁴⁹ *Idem*, XXII, nr. 1, ianuarie-februarie 1901, p. 44.

bună lucrare de îndemnare a poporului, mai ales pentru femei, ca să-și conserve portul național, tare amenințat în acest ținut“, urmând ca, dacă aceasta va fi bună, să fie distribuită în cercuri cât mai largi.⁵⁰

Preocupările intelectualității privind situația nefavorabilă și starea de înapoiere în care se găsea țărâtimea, dorința de înlăturare a cauzelor care o determinau și ridicarea ei la nivelul exigențelor societății moderne, sunt edificator exprimate de conținutul expunerii susținută de preotul Vasile Matora, în adunarea cercuală care a avut loc la Sâncrai, în 4 august 1901, intitulată *Câteva cauze și influența lor asupra relei stări materiale, sanitare și morale a poporului nostru*. O altă conferință, *Despre credințele deșerte ale țaranului român*, prezentată în adunarea de la Bandul de Cîmpie, din 3 august 1902, de către învățătorul Isidor Popp, viza combaterea superstițiilor. A continuat, de asemenea, sensibilizarea și educația literar-artistică, ca și cea morală, prin intermediul recitărilor de poezii în cadrul adunărilor cercuale.⁵¹

După destituirea lui N. Maneguțiu din funcția de paroh și protopop, în fruntea despărțământului Asociațiunii se va afla dr. Enea Draia, cunoscut avocat țîrgumureșean și om de încredere al Partidului Național Român, membru pe viață al ASTREI, ales director în adunarea cercuală de la Bandul de Cîmpie, din 3 august 1902. În același an, despărțământul avea un membru fondator, un membru pe viață și 14 membri ordinari, dintre care 10 erau preoți și câte unul învățător, referent la sedria orfanală, proprietar și arendaș, relevând rolul important al clerului în răspândirea culturii și în general în viața satului transilvănean.⁵²

Activitatea despărțământului Mureș-Oșorhei, avându-l ca director pe dr. Enea Draia, reales în adunarea cercuală de la Rîciul de Cîmpie, din 24 iulie 1904, nu era încă satisfăcătoare și va fi apreciată ca „slabă“. Despărțământul avea în anul 1907 doar 13 membri. Tot atunci, la cele 3 biblioteci ambulante, din Nazna, Rîciu și Săbad, care dispuneau de 129 de lucrări (240 volume), abia s-au înregistrat în total vreo 30 de cititori.⁵³ Menționăm și faptul că, deși numeroși mureșeni au participat la Expoziția etnografică și istorico-culturală organizată cu ocazia inaugurării Muzeului „Asociațiunii“, care a avut loc la Sibiu, în 1905, între ei nu s-a aflat nici un țîrgumureșean.

Adunarea cercuală desfășurată la Mureșeni, în 15 septembrie 1907, l-a ales ca director al despărțământului pe protopopul ortodox Ștefan Rusu. În aceeași adunare, N. Vulcu a dăruit 10 coroane pentru cumpărarea de cărți pe seama a 3 școli de pe teritoriul despărțământului, iar învățătorul Al. Golen a ținut o prelegere *Despre*

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Idem*, XXXII, nr. 8, septembrie-octombrie 1901, p. 180 și *Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, nr. V, septembrie-octombrie 1902, p. 183 și nr. VI, noiembrie-decembrie 1903, p. 189.

⁵² *Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, nr. IV, iulie-august 1902, p. 87 și nr. V, septembrie-octombrie 1902, p. 183.

⁵³ *Transilvania. Analele*, XXXIX, nr. II, aprilie-iulie 1908, p. 75.

Tovărășii. Primind raportul directorului, conducerea Asociațiunii a atenționat noul comitet cercual „asupra dezvoltării unei lucrări mai intensive”.⁵⁴

Ca urmare, în ședința comitetului cercual din 26 septembrie 1907 s-au luat măsuri „pentru inițierea conferințelor la sate”. Directorul, Ștefan Rusu va ruga Comitetul central să-i trimită 2 specialiști care să țină prelegeri și să fie retribuiți din suma de 100 de coroane (pe care o aloca Comitetul central al ASTREI), solicitând și punerea la dispoziția despărțământului a unui schiopicton (aparat de proiecție - n.n.G.P.)⁵⁵. Ulterior, el scria conducerii Asociațiunii, că dacă despărțământul ar dispune de un secretar, acesta ar putea să facă să crească numărul membrilor săi.⁵⁶ Era deci evidentă dorința conducerii despărțământului Mureș-Oșorhei de a impulsiona activitatea acestuia, pentru a putea realiza în mai mare măsură obiectivele Asociațiunii. Numărul membrilor săi ajunge în 1910 la 20 (un membru fondator-Nina Cerghedi n. Ciato, 4 membri pe viață și 15 ordinari).⁵⁷ Continuă, de asemenea, susținerea de prelegeri populare. Astfel, în adunarea de la Pogăceaua, din 13/23 iulie 1908 medicul Aurel Ijac a conferențiat despre *Boalele lipicioase*.⁷⁸ Studentului medicinist Arist. Banciu, (originar din Uioara de Mureș, dar care locuia în România), i s-a acordat un premiu de 25 de coroane pentru o expunere despre *Diferitele boale*, susținută în adunarea cercuală din Sînmărtinul de Cîmpie. Avocatul Iosif Vancea a conferențiat despre *Cărțile funciare*, iar avocatul dr. Ioan Pantea despre *Testament*, în adunarea cercuală de la Nazna, din 25 septembrie 1910. Așa încât, în *Raportul general* al comitetului central prezentat adunării generale de la Dej, din 18-19 septembrie 1910, activitatea despărțământului Mureș-Oșorhei era deja considerată ca „mulțumitoare”.⁵⁹

Înființarea la începutul secolului XX în Tîrgu-Mureș a filialei băncii „Lumina” și mai ales a filialei „Albinei”, a avut urmări pozitive⁶⁰, îndeosebi funcționarii acesteia din urmă implicându-se și în activitatea despărțământului ASTREI. De altfel, adunarea cercuală de la Nazna din 1910 l-a ales ca director pe Nicolae Vulcu, casier la filiala locală a „Albinei”. Anii care au urmat până la izbucnirea primului război mondial, reprezintă o perioadă de activitate „sistematică”, cea mai rodnică din întreaga istorie de până atunci a despărțământului, caracterizată prin creșterea numărului membrilor, a agenturilor, a bibliotecilor și mai ales a prelegerilor, a căror organizare a beneficiat de sprijinul material al conducerii Asociațiunii.

Astfel, numărul membrilor a crescut la 32 (6 pe viață și 26 ordinari) și 75 membri ajutători în anul 1913.⁶¹ Structura socio-profesională a membrilor

⁵⁴ *Idem*, XXXVIII, nr. IV, octombrie-decembrie 1907, p. 215.

⁵⁵ *Transilvania. Analele*, XXXIX, nr. II, aprilie-iulie 1908, p. 75.

⁵⁶ *Transilvania*, XLI, nr. IV, iulie-august 1910, p. 257.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 196.

⁷⁸ *Transilvania. Analele*, XXXIX, nr. III, august-septembrie 1908, p. 18.

⁵⁹ *Transilvania*, XLI, nr. IV, iulie-august 1910, p. 196 și 257.

⁶⁰ În fondul ASTRA *Despărțământul Târgu-Mureș* aflat la ANDJ Mureș (Inv. nr. 987, 2, an. 1910-1934), se găsesc libele de depuneri pe seama Asociațiunii la băncile “Lumina” și “Albina”.

⁶¹ *Transilvania*, XLV, nr. 7-9, 1 septembrie. v 1914, p. 311, 364-365.

despărțământului reflecta schimbările pozitive care au avut loc în societatea românească, în sensul afirmării unei tinere burghezii și, în același timp, o mai puternică implicare a ei în viața satului mureșean. În același an, existau 11 agenturi, în: Săbad, Nirașteu, Sînmărtinul de Cîrșie, Milășel, Bozed, Pogăceaua, Moișa, Băla, Mădăraș, Chibelea și Rîciu. A sporit substanțial numărul prelegerilor, în anul 1911 fiind susținute 42 de conferințe, în 8 comune, în anul 1912 - 74, în 25 comune, iar în anul 1913 - 55, în 17 comune.⁶² Tematica expunerilor era diversă, fiind abordate felurite subiecte, de interes și folos, cu conținut economic, diseminând cunoștințe de legumicultură, pomărit și apicultură, de credit și comerț, cooperatie și asociaționism, oferind sfaturi juridice și medicale, privind utilizarea timpului liber, reliefând rolul școlii și al bisericii, îndemnând la cultivarea limbii și la lectură, la educație și morală, combătând superstițiile, popularizând obiectivele Asociațiunii etc. N-au lipsit însă nici expunerile cu conținut istoric, menite să stimuleze și să fortifice conștiința națională a ascultătorilor, ca cele *Despre începutul neamului* (preot Dionisie Decei în Uroiul Secuiesc) și *Gheorghe Lazăr* (avocat dr. Bucur Băra, în Săbad). Numărul ascultătorilor a fost de 100 - 500 de persoane, iar dintre conferențieri s-au remarcat dr. I. Pantea, dr. Bucur Băra, Nicolae Oprean, V. Tătar ș.a. Numărul bibliotecilor a crescut de la 3 și o bibliotecă centrală, la 6, în Nazna, Rîciu, Voiniceni, cu câte 129 volume, Băla și Sănișor cu 50 volume și în Tîrgu-Mureș cu 280 volume. Comitetul central al ASTREI a dăruit despărțământului numeroase exemplare din publicațiile populare ale Asociațiunii. Obiectivul educației literar-artistice și divertismentul au constituit o altă preocupare a despărțământului, în 1913, de exemplu, organizându-se, în Băla o „serată muzicală-declamatorică“ de către teologii români din Blaj⁶³. Averele despărțământului a ajuns la 410 coroane și 21 f.⁶⁴ Din punct de vedere organizatoric, în 1913 s-a hotărât trecerea a 14 comune la despărțământul Rîciu.⁶⁵

Alături de activitățile menționate, remarcăm sprijinul material acordat de tîrgumureșeni, între care dr. Enea Draia, Muzeului Asociațiunii, una din realizările remarcabile ale ASTREI, care i-a avut, de altfel, între fondatorii săi, pe reghinenii Patriciu Barbu și Sever Barbu. La îmbogățirea colecțiilor Muzeului au contribuit Partenie Matei din Corunca, care a dăruit monede, și Nicolae Motora din Sîngeorgiu de Mureș, care a donat 2 bancnote⁶⁶. Acesta din urmă a întemeiat și o fundație, care i-a purtat numele. Tîrgumureșenii au oferit diferite sume de bani și pentru ridicarea busturilor lui M. Eminescu și G. Barițiu.

Izbucnirea primului război mondial a avut efecte negative și asupra despărțământului Mureș-Oșorhei. De altfel, noul său director, dr. Ioan Pantea, a fost mobilizat. Apoi, în septembrie 1915, s-a stins din viață zelosul secretar, avocatul dr.

⁶² *Idem*, XLIII, nr. 5, septembrie-octombrie 1912, p. 359-360; *Idem*, XLIV, nr. 4-5, iulie-octombrie 1913, p. 260-261; *Idem* XLV, nr. 7-9, 1 septembrie. v. 1914, p. 276.

⁶³ *Transilvania*, XLV, nr. 7-9, p. 276-277, 1 septembrie v. 1914.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 294.

⁶⁵ *Idem*, XLVI, nr. 7-12, 1 decembrie v 1915, p. 132.

⁶⁶ *Idem*, XLVII, nr. 1-6, 1 iulie v. 1916, p. 79.

Bucur Băra, un rășinărean foarte apropiat de țărani nevoiași și despre care dr. Ioan Lupuș afirma: „Ca secretar al despărțământului „Asociațiunei“ a alergat fără preget dintr-un sat în altul, luminând și îmbărbătând poporul”⁶⁷. Numărul membrilor a scăzut, de la 5 membri pe viață, 11 ordinari și 27 ajutători în 1914, la 3 membri pe viață și 9 ordinari în 1916 și la 3 membri pe viață și 5 ordinari în 1917.⁶⁸ Singura informație de care dispunem, este distribuirea gratuită a 84 de cărți soldaților români răniți și bolnavi, aflați în spitalul din Tîrgu-Mureș.⁶⁹

În pofida dificultăților cu care s-a confruntat și a discontinuităților din activitatea despărțământului Mureș-Oșorhei, aștriiștii tîrgumureșeni, urmând parcă îndemnul primului președinte al ASTREI, n-au lăsat „să apună Asociațiunea“ pe aceste meleaguri. Ei au contribuit la răspândirea luminilor științei și culturii între români, s-au preocupat de progresul lor material și spiritual, au cultivat valorile și au întărit solidaritatea națională. În cadrul despărțământului au activat personalități pe care le regăsim în fruntea acțiunilor pentru realizarea Unirii Transilvaniei cu România. După 1918 ASTRA își va relua activitatea în noile împrejurări favorabile ale împlinirii dezideratului de unitate național-statală.

SUMMARY

THE ACTIVITY OF THE TÎRGU-MUREȘ DEPARTMENT OF ASTRA (UNTIL 1918)

The author is reconstituting the connections between the Romanians of Tîrgu-Mureș and the Transylvanian Association for Romanian Literature and Culture of the Romanian People, founded at Sibiu, in 1861, the most important cultural association of the Romanians from the Austrian-Hungarian Monarchy.

At Tîrgu-Mureș, a department of the ASTRA was created in 1876, but a fruitful educational, cultural, economic, sanitary etc. activity could be carried on only at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, unfortunately interrupted in the conditions of the first world war.

---

⁶⁷ *Căzut-a cununa capului nostru... Cuvântări funebreale*. Arad, 1918, p. 36.

⁶⁸ *Transilvania*, XLVI, nr. 7-12, 1 decembrie s.v. 1915, p. 209; *Idem*, XLVIII, nr. 7-12, 1 decembrie s.v. 1917, p. 167; *Idem*, XLIX, nr. 1-12, 1 decembrie s.v. 1918, p. 56.

⁶⁹ *Idem*, XLVII, nr. 1-6, 1 iulie s.v. 1916, p. 81.